

علیرضا اعرافی

دروآندی، پراجتهاد تمدن ساز

درس و بحث های فلسفه فقه ۲

ترتیب نگارش: علی بخشی

انشر اشراق و عرفان

- سرشناسه : اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
Arafi, AliReza
- عنوان و تدوین : درآمدی بر اجتهاد تمدن ساز / علیرضا اعرافی
محقق و نگارش علمی بخشی.
- مشخصات نشر : قم - موسسه اشراق و عرفان، ۱۳۹۵.
- فروست : سری، بحث های فلسفه فقه؛ ۲
- مشخصات ظاهری : ۲۰۸ ص. ۴ / ۵، ۲۱ س.م
- شابک : ۶-۵-۴۲-۸۰۰-۶۰۰-۹۷۸-۲۰۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست نویسی : فیا
- یادداشت : کتابنامه، نمایه.
- موضوع : اجتهاد
- موضوع : Ijtihad (Islamic law)
- موضوع : اجتهاد و تقلید
- موضوع : Ijtihad and taqlid*
- شناسه افزوده : بخشی، علی، ۱۳۵۶ -
- رده بندی کنگره : ۴۶۴ الف / ۴ / ۱۶۷ BP
- رده بندی دیویی : ۲۹۷ / ۳۱
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۵۷۹۶۷۸

درآمدی بر اجتهاد تمدن ساز

علیرضا اعرافی

تحریر و ویرایش	علی بخشی
ناشر	مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار	حامد عبدالحی
امور هنری	حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ	اول / زمستان ۱۳۹۵
لیتوگرافی، چاپ و صحافی	سازمان چاپ اسراء
شمارگان	۱۵۰۰ نسخه
قیمت	۲۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

تلفن: 978-600-8542-05-6

www.eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰

info@eshragh-erfan.com

نماینده: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلم، معلم ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

کانال تلگرام: @EshraghErfan

فهرست

۱۷.....	سخن مؤسس
۱۹.....	پیشگفتار

فصل اول: کلیات پژوهش / ۲۳

۲۳.....	۱. بیان مسئله
۲۴.....	۲. پرسش‌های پژوهش
۲۴.....	۱-۲. سؤال اصلی
۲۵.....	۲-۲. سؤال‌های فرعی
۲۵.....	۳. پیش‌فرض‌های پژوهش
۲۶.....	۴. بیان فرضیه اصلی و فرضیه رقیب
۲۶.....	۱-۴. فرضیه اصلی
۲۷.....	۲-۴. فرضیه‌های رقیب
۲۹.....	۵. پیشینه پژوهش
۳۴.....	۶. اهمیت و ضرورت این پژوهش

۷. روش پژوهش و استدلال ۳۵
۸. امتیاز و نوآوری های پژوهش ۳۵
۹. محدودیت ها و مشکلات علمی پژوهش ۳۶
۱۰. بیان سازماندهی و چارچوب منطقی پژوهش ۳۶

فصل دوم: تحلیل وضعیت موجود/۴۱

۱. اسباب شناسی اجتهاد مصطلح ۴۲
- ۱-۱. بسته نبودن مباحث اجتماعی و حکومتی (نگرش فردگرایانه) ... ۴۴
- ۱-۲. توجه ناکافی به بُعد تطبیقی فقه ۵۲
- ۱-۳. غفلت از علوم انسانی و اجتماعی ۵۳
- ۱-۴. دور بودن از موضوع شناسی علمی و تخصصی ۵۵
- ۱-۵. انحصار اجتهاد در فقه ۵۸
- ۱-۶. ارائه تفسیر توجیهی اندیشه برای انطباق با واقعیت های عینی ۶۰
- ۱-۷. کم کاری در عرصه گزاره های توصیفی ۶۱
۲. راهکارهای اجمالی ۶۲
- ۲-۱. گسترش ابواب فقهی ۶۳
- ۲-۲. بازسازی هندسه علوم حوزوی ۶۴
- ۲-۳. اولویت سنجی و فرصت سازی ۶۵
- ۲-۴. تخصصی شدن فقه ۶۶
- ۲-۵. اهتمام به فقه مقارن و نگاه تطبیقی به حقوق جدید ۷۰
- ۲-۶. رصد و احاطه بر موضوعات نوپدید ۷۳
- ۲-۷. کلان نگری ۷۴
- ۲-۸. توسعه اجتهاد در حوزه اخلاق ۷۶

۷۷.....	۹-۲. توسعه اجتهاد در توصیفیات اسلام.....
۸۰.....	۱۰-۲. امتداد تفکر فلسفه اسلامی.....
۸۱.....	۱۱-۲. امتداد اجتهاد در علوم انسانی.....
۸۱.....	۳. مزیت‌های نسبی اجتهاد مصطلح.....
۸۲.....	۱-۳. تعمیق مباحث.....
۸۲.....	۲-۳. طرح فروعات بسیار در مباحث.....
۸۳.....	۳-۳. در نظر گرفتن حجیت.....
۸۳.....	۴. اصول اجتهاد مصطلح.....
۸۳.....	۱-۴. تبیین تکلیف مکلف.....
۸۴.....	۲-۴. تربیت طلاب و اساتید.....
۸۵.....	۳-۴. توسعه مزایای دانش.....
۸۵.....	۴-۴. توسعه فقه و علوم وابسته.....
۸۶.....	۵. سنجش کارایی اجتهاد مصطلح.....
۸۶.....	۱-۵. در حوزه اخلاق.....
۸۸.....	۲-۵. در حوزه عقاید.....
۹۰.....	چکیده و جمع‌بندی.....

فصل سوم: چیستی، چرایی و چگونگی اجتهاد تمدن‌ساز ۹۱

۹۱.....	۱. چیستی اجتهاد تمدن‌ساز.....
۹۱.....	۱-۱. مفهوم‌شناسی اجتهاد و تمدن.....
۱۰۳.....	۲-۱. گستره اجتهاد تمدن‌ساز.....
۱۰۳.....	۳-۱. وظایف مورد انتظار از اجتهاد تمدن‌ساز.....
۱۰۴.....	۴-۱. فایده و کارکرد اجتهاد تمدن‌ساز.....

۲. چرایی و امکان تمدن‌سازی اجتهاد ۱۰۸
- ۱-۲. دلیل عقلی ۱۰۸
- ۱-۲-۱. دلیل اثباتی ۱۰۹
- ۱-۲-۲. دلیل لقی ۱۱۰
- ۲-۲. جواب نقضی ۱۱۵
- ۱-۲-۲. شبهه اول: عدم انتظار تمدن‌سازی از دین ۱۱۶
- ۲-۲-۲. شبهه دوم: محقق نشدن تمدن اسلامی در عصر غیبت ۱۱۷
- ۲-۲-۳. شبهه سوم: موجود بودن دین تمدنی ۱۱۸
- ۲-۲-۴. شبهه چهارم: ساخت تمدن مبتنی صرف بر کتاب و سنت ۱۱۹
- ۲-۲-۵. شبهه پنجم: نسبت نداشتن اجتهاد با تمدن ۱۲۰
۳. چگونگی اجتهاد تمدن‌ساز ۱۲۰
- چکیده و جمع‌بندی ۱۲۲

فصل چهارم: منظومه‌سازی/۱۲۵

۱. مقدمه ۱۲۵
۲. تعریف منظومه‌سازی ۱۲۶
۳. ضرورت منظومه‌سازی ۱۲۷
۴. مراحل و مراتب منظومه‌سازی ۱۲۷
- ۴-۱. منظومه‌سازی خُرد: تجمیع، تنظیم و تبویب گزاره‌ها ۱۲۸
- ۴-۲. منظومه‌سازی میانی: تحلیل، رفع تعارض و کشف روابط ۱۲۹
- ۴-۳. منظومه‌سازی کلان: کشف اصول و رسیدن به نظریه‌های پایه ۱۳۰
۵. وجه تمایز منظومه‌سازی با تشکیل خانواده حدیث ۱۳۲

۱۳۳.....	۶. آثار و فواید منظومه‌سازی
۱۳۳.....	۶-۱. کشف سؤال‌های جدید
۱۳۳.....	۶-۲. نگاه نو و مجموعه‌ای به مسائل
۱۳۴.....	۶-۳. پایه‌ریزی و تبویب دانش‌های جدید
۱۳۴.....	۶-۴. تغییر نظریه‌ها و رویکردها
۱۳۵.....	۶-۵. تنظیم و طبقه‌بندی علوم
۱۳۶.....	۶-۶. تولید نظام مفاهیم
۱۳۷.....	۷. حجیت و اعتبار منظومه‌سازی
۱۳۸.....	چکیده و جمع‌بندی

فصل پنجم: نظام‌سازی / ۱۴۱

۱۴۳.....	۱. تعریف نظام‌سازی
۱۴۴.....	۲. پیشینه نظام‌سازی
۱۴۵.....	۳. وجه تمایز منظومه‌سازی با نظام‌سازی
۱۴۶.....	۴. فایده و اهمیت نظام‌سازی
۱۴۷.....	۴-۱. قدرت رقابت با اندیشه‌های رقیب
۱۴۸.....	۴-۲. امکان مقایسه، نقد و بررسی تطبیقی نظام اسلامی با سایر مکاتب
۱۵۲.....	۴-۳. ترسیم چهره‌ای کامل از دین در عینیت جامعه
۱۵۲.....	۴-۴. رسیدن به گزاره‌های پایه و کلان
۱۵۴.....	۴-۵. فایده در فرض حاصل نشدن علم
۱۵۵.....	۵. ارکان و مختصات نظام‌سازی
۱۵۶.....	۶. حوزه‌های نظام‌سازی

- ۱-۶. نظام خانواده ۱۵۶
- ۲-۶. نظام فرهنگی ۱۵۶
- ۳-۶. نظام اخلاقی ۱۵۷
- ۴-۶. نظام اجتماعی ۱۵۸
- ۵-۶. نظام اقتصادی ۱۵۸
- ۶-۶. نظام سیاسی ۱۶۰
۲. اهداف نظام سازی ۱۶۱
- ۱-۷. اعتلاء و رشد معنوی و مادی انسان ها ۱۶۲
- ۲-۷. اسباب لال در همه حوزه ها ۱۶۲
- ۳-۷. رسیدن به عدالت اسلامی ۱۶۳
- ۴-۷. تحقق آرامش نظام اسلامی ۱۶۴
- ۵-۷. حفظ و تعالی نظام اسلامی ۱۶۵
۸. علوم پیش نیاز نظام سازی ۱۶۶
- ۱-۸. علوم ادبی ۱۶۷
- ۲-۸. علوم عقلی ۱۶۸
- ۳-۸. عرفان نظری و عملی ۱۷۰
- ۴-۸. اخلاق ۱۷۰
- ۵-۸. علوم زبان شناختی جدید ۱۷۰
- ۶-۸. علوم انسانی و اجتماعی ۱۷۱
- ۷-۸. نجوم و ریاضیات ۱۷۲
- ۸-۸. علم اصول ۱۷۲
- ۹-۸. علوم رجال و درایه ۱۷۴
- ۱۰-۸. علم تفسیر ۱۷۵

۱۷۵.....	۹. الزامات و عوامل تأثیرگذار بر روند نظام‌سازی
۱۷۵.....	۹-۱. گسترش علم اصول و تدوین منطق فهم دین
۱۷۷.....	۹-۲. حدود دخالت عقل
۱۸۰.....	۱۰. تبیین مسائل و روش کشف مکتب یا نظام
۱۸۰.....	۱۰-۱. نوع کار نظام‌سازی (عملیة الاصطناع یا عملیة الاستکشاف)
۱۸۱.....	۱۰-۲. تبیین سطوح و روش اجتهاد در نظام‌سازی (مأثور یا استنباطی)
۱۸۳.....	۳- راه‌های رسیدن به نظام‌سازی
۱۸۴.....	۴- اقسام روش استکشاف
۱۸۸.....	۱۱. موانع نظام‌سازی
۱۸۹.....	۱۱-۱. تبعیت از دستورات عقلی
۱۸۹.....	۱۱-۲. علم‌زدگی
۱۹۰.....	۱۱-۳. شتاب‌زدگی
۱۹۱.....	۱۱-۴. پیش‌داوری و تفسیر به‌رای
۱۹۲.....	۱۲. بررسی حجیت و اعتبار نظام‌سازی
۱۹۶.....	چکیده و جمع‌بندی

فصل ششم: بازسازی و ساماندهی حوزه معرفت بشری/ ۱۹۹

۲۰۰.....	۱. مفهوم‌شناسی
۲۰۰.....	۱-۱. علم
۲۰۱.....	۱-۲. دین
۲۰۳.....	۲. حوزه‌های معرفت بشری
۲۰۳.....	۲-۱. معرفت عقلی و فلسفی

- ۲-۲. معرفت شهودی و حضوری ۲۰۵
- ۳-۲. معرفت حسی ۲۰۶
۳. چرایی و ضرورت‌سنجی بازسازی و ساماندهی حوزه معرفتی بشر ... ۲۰۶
- ۱-۳. بروز و ظهور تعارض علم و دین ۲۰۷
- ۲-۳. گزارش اجمالی از صحنه‌های تعارض علم و دین ۲۱۰
۴. سنجش معرفت دینی با معرفت‌های بشری ۲۱۳
۵. انواع ارتباط بین معرفت بشری و معرفت دینی ۲۱۷
- ۱-۵. دیدگاه تبیین و تعارض ۲۱۷
- ۲-۵. دیدگاه تمایز و استقلال ۲۲۰
- ۳-۵. دیدگاه تداخل (علم در دین) ۲۲۱
- ۴-۵. دیدگاه تداخل (دین در علم) ۲۲۲
- ۵-۵. دیدگاه تأیید و تعارض گرایانه ۲۲۳
- ۶-۵. دیدگاه وحدت‌گرایانه ۲۲۴
- ۷-۵. دیدگاه مکمل‌نگر ۲۲۶
۶. نظریه‌ها درباره بازسازی و ساماندهی حوزه معرفتی بشر ۲۲۸
- ۱-۶. بازسازی کل معرفت بشری ۲۲۸
- ۲-۶. بازسازی علوم انسانی و اجتماعی ۲۲۹
۷. تعاملات علوم انسانی و دین ۲۳۵
- ۱-۷. تأثیرگذاری علوم انسانی در دین ۲۳۷
- ۲-۷. اثرگذاری دین بر علوم انسانی ۲۴۴
۸. رویکردهای ساماندهی و تدوین علوم انسانی اسلامی ۲۵۴
- ۱-۸. رویکرد پالایشی ۲۵۷
- ۲-۸. رویکرد ارزشی و هدفی ۲۵۷

۲۵۸.....	۸-۳. رویکرد مینا محور.....
۲۵۸.....	۸-۴. رویکرد ترکیبی در ساحت روش و حیانی و تجربی.....
۲۵۹.....	۸-۵. رویکرد استخدام و کاربردی.....
۲۵۹.....	۸-۶. رویکرد تدین محور.....
۲۶۰.....	۸-۷. رویکرد اخذ موضوع از دین.....
۲۶۱.....	۸-۸. رویکرد تأیید روش تجربی از سوی دین.....
۲۶۱.....	۹- رویکرد بومی سازی علم.....
۲۶۱.....	مملاتی در رویکردها با محوریت اجتهاد.....
۲۶۶.....	چکیده و - معبند.....

فصل هفتم: الگو و مدل سازی / ۲۶۹

۲۶۹.....	۱. مفهوم شناسی مدل.....
۲۷۲.....	۲. ضرورت و چرایی تدوین الگو.....
۲۷۵.....	۳. کارکردها یا انتظارات از یک الگو.....
۲۷۷.....	۴. رویکردها به الگوسازی.....
۲۷۷.....	۴-۱. نیاز نداشتن به الگو.....
۲۷۷.....	۴-۲. اخذ الگوی اقتباسی.....
۲۷۸.....	۴-۳. طراحی الگوی بومی و اسلامی.....
۲۷۸.....	۵. روش های مدل سازی.....
۲۸۰.....	۶. ملاک اعتبار الگو.....
۲۸۱.....	۷. روش آزمون و ارزیابی الگو.....
۲۸۱.....	۸. نقش اجتهاد در تدوین الگو.....

۲۸۲.....	۹. عرصه ها و اولویت بندی الگو
۲۸۲.....	۱-۹. سبک زندگی
۲۹۱.....	۲-۹. هنر
۲۹۴.....	۳-۹. معماری و شهرسازی
۲۹۷.....	۴-۹. رسانه
۳۰۲.....	۵-۹. فناوری
۳۱۵.....	پیکاه و جمع بندی

فصل هشتم: تمدن سازی / ۳۱۷

۳۱۷.....	۱. مقدمه
۳۱۸.....	۲. عناصر تمدن ساز
۳۱۹.....	۳. الزامات و پیش شرط های تمدن سازی
۳۱۹.....	۱-۳. تکیه بر عقلانیت، دلی
۳۲۲.....	۲-۳. پرورش و تربیت سرمایه انسانی
۳۲۳.....	۳-۳. اعتماد به نفس و خودباوری
۳۲۴.....	۴-۳. خلاقیت، ابتکار و نوآوری
۳۲۵.....	۵-۳. مهندسی فرهنگی
۳۲۶.....	۶-۳. نگاه فراملیتی و فرامذهبی
۳۲۶.....	۷-۳. تولید فکر و آزاداندیشی
۳۲۷.....	۸-۳. آینده پژوهی و آینده نگری در تمدن سازی
۳۳۰.....	۹-۳. جمعی اندیشی و کار گروهی
۳۳۱.....	۱۰-۳. حاکمیت منطق گفت و گو و تبدیل نقد به فرهنگ عمومی
۳۳۲.....	۱۱-۳. تفاهم و همدلی
۳۳۳.....	۱۲-۳. شناخت رقیبان و توانایی رقابت

۳۳۴	۳-۱۳. مدیریت دانش
۳۳۶	۳-۱۴. مرجعیت زبان فارسی
۳۳۸	۴. رویکردها به تمدن
۳۳۹	۴-۱. انکار و انفعال
۳۳۹	۴-۲. گزینش و ترکیب
۳۴۱	۴-۳. ساخت و جایگزین
۳۴۲	۵. نقش‌های تمدن اسلامی
۳۴۳	۵-۱. سکولاریسم
۳۴۴	۵-۲. بورالیسم
۳۴۶	۵-۳. عقلانیت مدرن
۳۴۶	۵-۴. مدرنیته و سرنیزاییون
۳۴۸	۶. فروع‌ات بحث
۳۵۱	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پیوست‌ها/ ۳-۲

۳۵۳	پیوست ۱: نمونه‌ای از منظومه‌سازی در سطح خرد
۳۵۳	ساختار علم فقه
۳۷۴	پیوست ۲: نمونه‌ای از منظومه‌سازی در سطح میانی
۳۷۴	تولید دانش فقه سیاسی
۳۷۸	پیوست ۳: مبانی انسان‌شناختی و کلامی منظومه‌سازی در سطح کلان
۳۸۱	کتابنامه
۳۹۸	نمایه آیات

۳۹۹.....	نمایه روایات
۴۰۰.....	نمایه کتب
۴۰۲.....	نمایه اشخاص
۴۰۶.....	نمایه اصطلاحات

www.ketab.ir

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دو چندان کرده است؛ نظام اسلامی برای تأمین پتانسیته تئوریک خود به منظور تصمیم‌گیری و اجرا باید مبانی علمی لازم را در اختیار داشته باشد، و این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا بدون گسترش مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، این نیاز پاسخ مناسب نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخ‌گویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه به اثبات می‌رسد که در نظر داشتیم: اولاً؛ تحولاتی جدید در مجموعه‌ی دانش بشری، به‌ویژه علوم انسانی رخ داده است. ثانیاً؛ زندگی انسان معاصر به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطوراتی شگرف شده است؛ ثالثاً؛ شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه‌ی دینی قرار داده است تا به اهداف خود دست یابد؛ از این رو سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری می‌نماید.

«مؤسسه اشراق و عرفان» که فعالیت خود را از سال ۱۳۸۶ با نظارت علمی و ریاست عالی آیت‌الله اعرافی آغاز کرده است، در عین تأکید بر اصالت‌های حوزوی، سعی در رفع نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر دارد؛ از این رو مأموریت‌های خود

را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف، بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام سازی اسلامی» و «جمع‌آوری، تنظیم و نشر آثار ریاست عالی مؤسسه» قرار داده است تا بتواند به ایفای نقشی مؤثر در این مجال بپردازد.

شاید بتوان «تمدن» را بزرگ‌ترین سازه مفهومی دانست که اندیشیدن بدان، در سپهر فکری هر اندیش ورزی نیست؛ اما ملاحظه آرمان‌های رهبران جامعه اسلامی ریز نظر داشت افق ترسیم شده برای نظام اسلامی ایران، حکایت از دست‌یافتنی مدن «تمدن عظیم اسلامی» دارد. حرکت نظام اسلامی، برای تمدن سازی، آنگاه در راستای مبنای و اهداف اصیل اسلامی خواهد بود که پیگیری این هدف والا را با روش اجتهادی و یک‌دفعه‌ای در دستور کار خود قرار دهد. «اجتهاد تمدن ساز» نرم افزار بنیادین برای نیل به «تمدن سازی اسلامی» است که اثر حاضر در صدد تبیین آن، بر اساس دیدگاه اساتید فرزانه حضرت آیت الله اعرافی دارد.

مؤسسه اشراق و سفارت بر خود لازم می‌داند از حضرت آیت الله اعرافی که در تمامی مراحل تولید این اثر را اشراق و نظارت عالمانه دریغ ننمودند؛ همچنین از زحمات حجت الاسلام والمسلمین دکتر محسن الویری در ارزیابی آن تقدیر نماید و نیز از قبول زحمت حجت الاسلام دکتر سید نقی موسوی در نظارت بر این پروژه و حجت الاسلام سید رضا ره‌انی‌راد در ارائه نظرات مشورتی تشکر نموده و تلاش محقق ارجمند علی بن‌شیرین در تحقیق و نگارش این کتاب را ارج نه‌د.

امید است صاحب نظران و اندیشوران حوزه و دانشگاه مؤسسه اشراق و عرفان را به منظور بهبود تولیدات علمی آینده، از نظرات و پیشنهادات سازنده خود محروم نسازند.

پیشگفتار

بی‌شک یکی از مهم‌ترین رسالت‌های حوزه‌های علمیه در نظام اسلامی، تبیین و تحلیل نظری کارآمد و چوب‌ها، روش‌ها، اهداف و الگوهای رسیدن به تمدن اسلامی است. تحقق تمدن اسلامی نیازمند منظومه‌ای معرفتی است که براساس آموزه‌ها و منابع اسلامی شکل می‌گیرد.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و به حاکمیت رسیدن روحانیت، تقاضاها و انتظارات بسیاری برای اسلامی‌سازی جامعه، نهادها و سازمان‌ها به وجود آمد. حوزه علمیه و مراجع در برابر انبوهی از سؤالات و مسائل در موضوعات مختلف و در ابعاد گوناگون قرار گرفتند که پاره‌ای جز پاسخ‌گویی به این مسائل نبود. از سویی در طی سال‌های متمادی برخی روشنفکران - که معتقد به دین حداقلی هستند - چنین القاء می‌کنند که قوانین اسلام، توانایی اداره کامل جامعه اسلامی را نداشته و صحبت از تمدن اسلامی وجهی ندارد. از سویی دیگر، ایران که روزگاری مهد تمدن جهان بود، در شرایط فعلی با تمدن غرب مواجه شده که حاضر نیست جایی برای عرض اندام و بازیابی تمدن اسلامی باز کند.

پرسشی که همواره ذهن دلسوزان و متفکران اسلامی را به خود مشغول

می‌کند این است که بر اساس چه ابزار و روشی می‌توان بر مشکلات، چالش‌ها و معضلات جامعه اسلامی پاسخ شایسته داد؟

یکی از روش‌های مستحکم و معقول برای عبور از مشکلات و حل آنها، «اجتهاد» است. حوزه علمیه که ریشه در سنت دارد، برای ایفای نقش در موضوع تمدن‌سازی مستعدتر است و این امر مستلزم تحول در نگرش‌ها، مسائل، ابزار و روش‌ها است. ایده اجتهاد با رویکرد تمدنی در حقیقت باز کردن رگ‌های حیاتی دین در عصر جهانی‌شدن فرهنگ جوامع و حرکت در مسیر به نسبت دساندن برنامه‌های دین در جامعه است.

حوزه‌های علمیه با فهم شرایط جامعه و اوضاع جهانی بایستی فقه اکبر را موضوع پژوهش قرار دهند و افزون بر احکام تکلیفی، نظام توصیفات و نظام احکام ارزشی دین را در ساحت روابط فردی، اجتماعی و حکومتی مدنظر و اهتمام قرار دهند؛ با این رویکرد تقای ظرفیت همه علوم حوزوی و استفاده از همه پتانسیل منابع دین برای ایجاد نظام‌سازی در بخش‌های مختلف و تولید نرم‌افزارها و الگوهای مورد نیاز تمدن اسلامی، برای تئوری‌سازی و پیاده کردن سبک زندگی اسلامی از ملزومات مهم رسیدن به این هدف هستند.

نظام پویای اجتهاد در اسلام، یکی از امتحانات مکتب تشیع در طول تاریخ بوده است که بر اساس منابع و ادله محکم، همواره با تحولاتها و نوآوری‌های بسیاری درآمیخته و همراه بوده است. مکانیسم اجتهاد، در پی حفظ بالندگی و طراوت خاصی با خود دارد که همیشه حوزه‌های علمیه را بر این پاسخ‌گویی به پرسش‌های زمانه و سیر تکاملی زندگی بشر همگام و همراه کرده است.

اگر در دیروز تاریخ ما، دور بودن فقه شیعه از عرصه قدرت و حاکمیت، در اقلیت بودن شیعیان، ناامیدی از تشکیل حکومت شیعی، تسلط فکری و سیاسی رقیبان، اختناق فکری و سیاسی در دوره غلبه نظریه خلافت، لزوم تقیه

از سوی شیعیان و رواج جدایی دین از سیاست به حوزه‌های علمیه تحمیل شده بود، امروز به برکت پیروزی انقلاب اسلامی، تکلیف و نقش اجتهاد، افزون بر ضرورت جریان حجیت، کارآمدی و حضور در وسط میدان مسائل و مشکلات جامعه است تا از ارزش‌ها و معارف دین حراست و در فرهنگ عمومی و سبک زندگی به جریانی مؤثر و غالب تبدیل شود و فضا را برای الگوهای وارداتی و غربی در حوزه‌های گوناگون تنگ کند.

استاد از همه توان و تکاپوی بسیار برای فهم و استخراج درست گزاره‌ها و آموزه‌های دین اسلام، از منابع و ادله که مفهوم و اساس کار اجتهاد است، نمی‌تواند با استیجاب جمود و چشم بستن بر مشکلات و پرسش‌های جامعه همراه باشد. اینجا تحول، نوآوری و گره گشودن از مسائل جامعه و نظام اسلامی است که گام نهادن در راه اجتهاد و تحمل سختی‌ها و ازجان‌گذشتگی‌ها را همچنان بر رهپویان آن، شیرین و گوار می‌سازد. تاریخ بهترین شاهد است که انسان‌های وارسته‌ای همچون شیخ طوسی، ابن‌ادریس، علامه حلی، محقق حلی، صاحب جواهر، شیخ انصاری، شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر، حضرت امام خمینی رحمته‌الله و... چگونه طرحی نه‌شده، نکرده‌اند و با رادردی و رشادت از کیان دین دفاع و پاسداری کردند و در امتیاز و فهم و استنباط، راه‌های نارفته را پیمودند. امروز نیز، اگر آن خیزش‌های تحسین‌برانگیز پاس داشته شود، نهضت‌های عظیم علمی با بارش باران گونه، شور و زار، پهل و بیابان ناامیدی‌ها را تبدیل به طراوت گلستان امید و رشد خواهد کرد.

کتاب حاضرگامی کوچک در بازخوانی و توجه ویژه به اهرم نیرومند اجتهاد با کار ویژه تمدن‌سازی است. امید که این اثر بتواند فتح بابی برای طی طریق و گشودن افق‌های دوردست و مقدمه‌ای برای طرح بحث‌های عمیق و جدی در این زمینه باشد. ایده و طرح «اجتهاد تمدن‌ساز» تحت اشراف و نظارت

کامل حضرت آیت الله اعرافی انجام گرفت. بر این اساس لازم می دانم از استاد فرهیخته که با تواضع خالصانه بر این جانب افتخار استفاده از نکات ارزشمند و راهگشای خود را دادند، صمیمانه سپاسگزاری کنم. بی شک اگر حمایت و همراهی ایشان نبود، این کتاب با این سبک و سیاق به جامعه علمی عرضه نمی شد.

در پایان از استاد ارجمند، جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر محسن موسوی به سبب کمال دقت و ارزیابی کتاب تشکر وافر دارم. از دوست گران قدر جناب حجت الاسلام دکتر سید نقی موسوی که ارزیابی این اثر را بر عهده داشتند راهنمایی ها و تذکرات بی دریغ خود را برای غنای پژوهش حاضر مبدول داشتند، مال تشکر و امتنان را دارم و نیز از مدیر محترم گروه فلسفه فقه جناب حجت الاسلام سید رضا روحانی راد برای بیان نکات سودمند، قدردانی و سپاس خود را اعلام می کنم.

علی بخشی